

A PROPÒSIT D'UN ARTICLE INÈDIT D'«EN DEFENSA PRÒPIA»

Ricard TORRENTS

Fa gairebé un segle que els escrits vindicatius *En defensa pròpia*, que Verdaguier va publicar en dues tongades el 1895 i el 1897, desperten interès alhora que desconcert i admiració. Han passat prop de cent anys d'ençà que l'escàndol Verdaguier va irrompre a l'escena catalana, però aquell episodi no deixa de produir encara avui una certa commoció. ¿Què hi ha de durador en la complexa peripècia de Verdaguier desafiant des de la premsa diària els poders constituïts? Potser no és sinó l'aura del rebel. ¿O bé allò que subjuga en aquests escrits, magníficament lliures, ja no és altra cosa que la meravella de la prosa, l'eficàcia de l'estil? Si fos això segon, es tractaria d'una gesta d'escriptor no gens inferior, en importància simbòlica, a la de rebellar-se, des de la condició de súbdit, contra un bisbe i un marquès. Deixem l'episodi i siguem rigorosos amb la història de la prosa moderna en català. A les acaballes del segle XIX el català escrit encara no s'havia fet un lloc en els mitjans de comunicació social i fou llavors quan Verdaguier, publicant a la premsa popular, editada en una llengua que no era la del poble, uns articles que es feien llegir tant per l'interès polèmic del cas com per la naturalitat del seu estil, aconseguí la prosa periodística en català que els lectors contemporanis reclamaven i que en endavant reclamarien els successius lectors de premsa.

La fascinació del Verdaguier d'*En defensa pròpia*, sigui quin en sigui el secret, continua aquí, viva, actual. Tant si s'hi llegeix un document biogràfic com si s'hi aprecia una obra literària, *En defensa pròpia* s'aguanta a la llista dels millors títols que va donar el primer periodisme modern en català. Sorpren, això no obstant, que en la recepció verdaguierista s'hagi acostumat a abordar l'obra amb tantes reserves. Les unes tenen origen en les febleses del contingut. Tot el que té de convincent l'argumentació del «calumniat» i del «perseguit», quan vindica la seva integritat mental i moral, ho té d'insegura l'anàlisi de l'origen i l'evolució del conflicte, quan es posa a repartir culpes i escometre els presumptes responsables de tot l'afer. Les segones reserves davant *En defensa pròpia* neixen d'una infravaloració implícita del gènere periodístic. Al costat del Verdaguier èpic i del Verdaguier líric; al costat fins i tot del prosista de les *Rondalles* o d'*Excursions i Viatges*, aquest Verdaguier polemista és sovint considerat menor, secundari i al capdavant prescindible.

La present comunicació a aquest Col·loqui, dedicat a la producció en prosa periodística del poeta, no es proposa pas neutralitzar totes aquestes reserves. El seu propòsit es limita a oferir, en primer lloc, la primícia d'un

article inèdit d'*En defensa pròpia*, destinat a continuar la sèrie de l'any 1897, la qual, com és sabut, Verdaguer va suspendre sobtadament, quan veié el seu conflicte entrar en vies de solució. En segon lloc la comunicació avança una caracterització de l'ús que del *format premsa* va fer Verdaguer a cada un dels períodes de la seva carrera. I per últim assenyalava unes claus d'interpretació d'*En defensa pròpia*, fins avui poc advertides, amb el desig de contribuir a il·luminar més aquest conjunt d'escrits, tan fascinants i obscurs alhora.

I

L'article inèdit «Pecat original»

L'article es troba entre els manuscrits verdaguerians de la Biblioteca de Catalunya, formant part d'un conjunt homogeni pertanyent a la sèrie *En defensa pròpia*, que conté, ultra autògrafs i impresos dels articles publicats, esborranyats de diversos articles no publicats, en estadi desigual de redacció. *Pecat original* presenta una versió pràcticament acabada, amb poques esmenes, i amb el títol alternatiu *Una Concausa*¹.

Per què no es publicà *Pecat original*? Per l'única raó que Verdaguer, en traslladar-se a Madrid a mitjan novembre de 1897, en un viatge que li havia de reportar la resolució canònica del seu conflicte, suspengué la publicació dels articles, de manera que el dia 21 de novembre aparegué el darrer, deixant la sèrie inconclusa. Posar fi a aquells escrits denunciatoris era *conditio sine qua non* per a negociar la reconciliació amb el bisbe de Vic. Ja la sèrie de 1895 l'havia «trencada» amb aquesta finalitat: «... trenquí la publicació de mes cartes *En defensa pròpia*, amb la promesa formal que se'm féu... que se'm tornarien les llicències...»² Però si les gestions de 1895 varen fracassar, les de 1897 varen arribar en poc temps a una resolució pactada, amb la conseqüència que alguns articles —entre els quals aquest— varen quedar sense publicar o només esborranyats.

No hi hagué, doncs, autocensura³, sinó interrupció provisional de la sèrie, que resultà definitiva. Els manuscrits revelen que Verdaguer treballava en la redacció simultània de tres o quatre articles. *Pecat original* és el que es troba en elaboració més avançada, com si estigués a punt d'anar a la redacció del diari, la qual cosa permet d'inferir que, de continuar la sèrie, potser hauria estat el següent a aparèixer en els dies posteriors al 21 de novembre i hauria constituït el número XXVII d'*Un sacerdot perseguit*. Heus aquí el text⁴:

J. M. J.

PECAT ORIGINAL / UNA CONCAUSA⁵

Fa uns deu anys que, com a capellà de casa Comillas anava a Alacant⁶, per la traslació de les cendres de la mare de la marquesa⁷, Dª Marta

Barrie, que al cel sia, d'una tomba sencilla a una altre de mes sumptuosa. Passant per Valencia, despres de dir missa en lo camaril de la Verge dels Desamparats aní à visitar en sa residencia al P. que no anomeno per haver ja donat son compte à Deu⁸, ab qui m lligavan los vincles d una amistat, sinó estreta e íntima, lleal y afectuosa. Despres del Deu vos guard de rúbrica y del com va y com ve, m ennovà de que acabava d arribar à Valencia, ahon hi havia d haver una reunió política, D. Ramon Necedal⁹, a qui tindria molt gust en presentarme. Jo li responguí que apreciava en lo que valia lo fundador del nou partit batejat ab lo nom d'integrisme, pero havent sempre viscut allunyat del trontoll de la política, al qual ni Deu me crida ni tampoch hi serviria per gran cosa, volia seguirne fora e independent en les regions serenes de la poesia. Ell me digué que comprenia mos desitxs, pero que encara que no m volgués allistar a la bandera nova y flamanta, m hi volia presentar y fora, esperant tal vegada que ses dots oratories, sa amabilitat, sos propòsits y promeses m atraurian com los mirallets à les alobes. Tingui l gust d estrènyer la mà de D. Ramon Necedal a qui vaig parlar de son pare, D. Candi¹⁰, recordant l'hermós elogi que n fa, com a polemista catòlich, Menendez Pelayo en los *Heterodoxos*¹¹. M agradà conexe l y sentirlo: reformí l bon y alt concepte en que l tenia, mes ni parlàrem un mot de política ni vaig tampoch sentir vocació d entrar en la nova milicia. ¿Perqué hi havia d entrar? Com à cristià estich allistat, desde mon naxement, a mes alta milicia, à la milicia sagrada de Jesucrist, y com à sacerdot, encara que en lo punt mes ínfim, sobretot avuy, no sols estich sota la bandera divina, sinó que m puch considerar com a abanderat, com à ministre de ministeris celestials, com à vicari y fins representant seu, bé que indigne, sobre la terra. ¿Què m pot donar la política dels hòmens comparable ab axò? ¿Quina representació puch adquirir que avantatge ni iguale, ni arribe de cent llegües a la que tinch? Nostres interessos son los del mateix Deu ¿n hi poden haver de mes productius i de mes grans? La corona que espero de sa misericordia es la que Ell m ha teixida ab ses mateixes mans en lo fons de sa immortalitat ¿me la donaran mes valiosa en les batalles humanes de la humana política? La mateixa paraula *partit* vol dir divisió y à mi no m sembla prou digna del Evangeli.

Jesucrist no vingué a dividir, ni à restar, sinó à unir, a sumar y sobre tot à multiplicar, apropiantse l'ofici simbòlich de sembrador. Lo sacerdot com a continuador de sa divina missió podria y hauria de fer lo mateix, à mon pobre parer; unir lo molt que està desunit, cullir lo molt y moltíssim que està llansat, salvar lo que està perdut y amar a tothom per salvar à tothom. Aquexa fora nostra gran política: ensenyar los manaments de la lley de Deu; ab les paraules y mes ab les obres parlar a tots del regne del cel; encaminar à tots los desviats, gorir à tots los malalts y fer bé à tots los hòmens. Dich axò sens ànimo de criticar ni d ofendre a qui ho veja d altra manera, y solament per la part que m toca encara que petita, en lo sagrat

ministeri; no per donar concells a ningú, puig que may he estat gayre en situació de donarlos.

Si tinch de ser partidari ho vull ser d'un Rey, tan sabi que ni s'ha d'equivocar, tan bo que no ha de faltar, tan dreturer que no m'ha d'enganyar y tan durador que no s'ha de morir y aquexes circumstancies no les trobo sinó en Jesucrist; ab son Evangeli me basta per programa, ab sa Creu me basta per bandera y ab son paradís me basta per promeses.

Arrecerat ab aquexa manera de pensar (tan de bo que ho hagués sabut seguir) he vistes passar impàvit, devant ma soledat, totes les algarades polítiques de fa trenta anys¹² y dech anar lluny de camí quan no he hagut de reformar en res ma manera de pensar, per ajustarlo al que S. Santedat Lleó tretze dóna als sacerdots en les presents circumstancies.

No obstant tot axò, coneguí que s'havia ofès de mon retrahiment lo P.¹³ y aquell dia mateix m'ho donà a comprendre, negantse à una petició que li fêrem ab D. Teodor Llorente, per la restauració de Santa Maria de Ripoll, iniciada en aquell temps per lo Sor. bisbe Morgades¹⁴.

Aqueix religiós, que jo sempre havia tractat ab respectuós afecte, per diferentes circumstancies, era l'oracle de casa del marquès, de molt avans de viure à Valencia. Quan tornà à Barcelona hi entrava com a casa seva y s'alabava de que D. Claudi feya tot lo que ell li manava.

Ell fou qui em dirigí mes tart aquell ex abrupto inexplicable que no cal repetir ¿Com es que V. aconselle à la marquesa que se separe de son marit? que traduït al llenguatge del mon, que jo no entenia gayre, volia dir: Vostè fa nosa en aquesta casa; vàgissen¹⁵.

Jo, en un acte de independència, no havia volgut ferme integrista y lo marquès poch a poch y tal vegada sens adonarsen ja se n'havia fet a llavors, y es natural que vejés certes coses de certa manera diferente de la ab que jo les veyia y que cercàs y s'aconsellàs per una prompte solució. Llàstima que la de ma sortida, podent ser sencilla, bona i suau, se fés tan escandalosament anticristiana y fins inhumana, durant encara avuy la inhumanitat salvatge, després de quatre anys i cinch mesos¹⁶.

A mi com à capellà y com à poeta me bastavan a casa Lopez com per tot arreu lo càlzer i l'arpa, mes me fa sospitar que destorbava allí a certs interessos, negantme a portar lo ribet que la moda de la casa exigia, lo fet de que D. Claudi, identificantse mes ab l'integrisme, en arribant à entronisarse en la gefatura dels que semblan esquexarse del abre de Nocedal, com ell s'havia esbrancat del partit de D. Carlos¹⁷.

¿Podria haver sigut mon acte de independència política, mon pecat original, o sia la font y la causa primera de totes mes desgracies?

L'interès de *Pecat original* se centra en dos punts principals: l'un, de caràcter històric-biogràfic, i. e. el paper de l'*integrisme* a l'entorn de Verdaguer i del grup de catòlics que al darrer quart del segle XIX lluitaven per l'hegemonia del moviment social, religiós i polític; l'altre, de caràcter estilístic-literari, per tal com presenta un patró molt acabat d'*estructura binària* que opera en alguns dels millors articles de la sèrie.

Allò que sobresurt a *Pecad original* és que Verdaguer proposa el factor polític com la causa primera i global que hauria desencadenat el conflicte entre ell i el marquès de Comillas. No es tractaria d'un component més, d'una «concausa», sinó del «pecad original, o sia la font i la causa primera de totes mes desgràcies». Cap altre article d'*En defensa pròpia*, en efecte, no planteja l'anàlisi de la qüestió en els termes d'aquest. A la primera sèrie Verdaguer es proposava —diu a la introducció— contar «breu i respectuosament ma estada i sobretot ma sortida de la casa del mal aconsellat senyor Marquès de Comillas». Però a la seva narració, no hi apareixen els motius polítics ni els interessos dels integristes. Si bé hi denuncia «lo P. Governa i altres companys seus de la Companyia de Jesús»¹⁸ com inductors de la pèrdua del favor del marquès i de la consegüent expulsió de Barcelona, enlloc no formula, com aquí, la hipòtesi que una causa de naturalesa política hi jugués cap paper, sinó que ho atribueix a causes d'altra naturalesa, com l'enveja de la seva posició, la malversació de les almoines, o la imputació de demència i d'immoralitat. Quan dos anys més tard reprengué les cartes-article i es proposà «contar amb documents i detalls, que faran esborronar als vivents, la història de ma negra, hipòcrita i interminable persecució»¹⁹, Verdaguer tampoc no formulà en els vint-i-sis articles fins ara coneguts cap «document ni detal» de contingut polític concret, sinó que continuà insistint en les mateixes hipòtesis de dos anys enrera.

Ara que el coneixement de l'*Integrisme* i de les lluites polítiques entre els catòlics dels darrers decennis del segle XIX s'ha ampliat tant²⁰, el refús de Verdaguer a fer-se integrista més les implicacions del marquès en el partit de Ramon Nocedal, constitueix un episodi de rellevància, per tal com enfoca el cas de Verdaguer amb la llum del microcontext de les lluites político-religioses de l'època. Fins als darrers temps, tant els estudis literaris com els biogràfics de Verdaguer a penes han tingut en compte la seva ideologia, com si el pensament del poeta fos inexistent o accessori²¹. La seva rebel·lió davant la jerarquia eclesiàstica i el poder econòmic-social s'ha descrit més en termes de «drama» que no de conflicte d'idees. Fins al punt que l'intent de situar la defenestració de mossèn Cinto en les coordenades ideològiques de l'època, ha semblat una indeguda politització, que reproduiria la que protagonitzaren els seus contemporanis. Verdaguer no era certament un dissident de l'Església, ni un reformador social, ni un teòleg que dissentís del dogma catòlic. Tanmateix a l'origen de la seva insubordinació, que començà amb la pràctica dels exorcismes i arribà al desafiament públic a la premsa, cal veure-hi raons més fondes que no la simple deterioració de les relacions privades entre el poeta i el seu protector i més teològiques que no la simple desavinença personal entre un clergue i el seu bisbe. Sembla més aviat difícil desideologitzar i despolititzar el conflicte Verdaguer-Comillas-Morgades, per poc que es tingui en compte la significació política objectiva dels personatges. L'afer, pel sol fet de transcendir a l'esfera pública a través de la premsa diària, va adquirir inevitablement dimensions polítiques, és a dir, d'interès general, difuses però certes, a desgrat que ni Verdaguer ni els seus oponents no plante-

gessin el cas en termes polítics estrictes. Més ben dit, a desgrat que pels documents fins ara coneguts, no constés que l'un o els altres s'ho haguessin plantejat en aquests termes. Ara sabem, per aquest article, que Verdaguer no havia defugit d'analitzar el cas amb clau política concreta, a saber la política dels grups catòlics integristes que actuaven sota o contra les directrius dels bisbes i del marquès. Sigui quin sigui l'abast del factor polític, de signe integrista, en l'afèr de Verdaguer, ara es fa més necessari examinar-lo a la nova llum de les actuals recerques sobre l'*Integrisme*, amb les seves calidoscòpiques i multidireccionals pugnacitats i implicacions que arribaren a figures com el segon marquès de Comillas i homes del seu entorn com el jesuïta Goberna.

A més a més d'aquest interès històric i biogràfic, l'article *Pecat original* té un destacat interès estilístic. Constitueix, en efecte, una de les peces més acabades de la segona sèrie *En defensa pròpia*. Els vint-i-sis articles de què consta, tot i que formen una unitat temàtica compacta, reforçada per l'objectiu únic de l'autovindicació, no són pas construïts tots de manera homogènia. A diferència dels de la primera sèrie, que segueixen una línia narrativa, els de la segona són —diguem-ne— especulatius o d'opinió. Hi destaca, però, un grup de peces de construcció binària en què l'autor, combinant narració i opinió, exposa *in extenso* un fet, generalment relacionat amb la seva biografia, i es dedica després a treure'n conclusions referides a la situació que pretén denunciar. El més conegut i el més rodó d'aquest grup és el IV, *La calúmnia*²², on narra el somni de la serp, que el poeta veu premonitori de les calúmnies de què més tard serà objecte. Ara, en aquest grup, caldrà afegir-hi *Pecat original*, on el poeta, després de narrar el refús a ingressar al partit integrista i considerar-lo decisiu en la gènesi de la seva expulsió de Barcelona, exposa la seva opinió sobre les actituds que els sacerdots han d'adoptar davant els partits polítics.

Entre aquests articles destaquen igualment el número I, *Llorers espinosos*²³, on narra la coronació com a poeta a Ripoll, que contraposa després a la coronació d'espines de què ha estat objecte, o el XII, *Santa Creu de Vallcarca*²⁴, on exposa els motius elevats que el varen portar a comprar aquella propietat sagrada per a contrastar-los a continuació amb els motius interessats que han desencadenat la seva persecució per mitjà de creditors. A tots aquests articles és comuna la plantilla binària; una estructura elemental bímembre que subjau també a la faula i a la paràbola, gèneres destinats a transmetre ensenyaments morals per mitjà d'un procediment didàctic molt popular, consistent a exposar uns fets fantàstics, protagonitzats per animals, en la faula, o uns fets reals generalment observables entre els humans, en la paràbola, dels quals s'extreuen conclusions moralitzadores. Verdaguer se serveix del procediment modificant-ne els continguts. Omple la primera part no pas de fantasies ni de fets generals, sinó narrat un episodi de la seva vida, sigui públic com és el cas de la coronació a Ripoll o la compra de Vallcarca, sigui íntim com és el somni de la serp; a continuació n'extreu conclusions d'ordre didàctico-moral sobre el seu comportament i el dels seus antagonis-

tes, per tal que el lector conegui la veritat de la seva situació i reparteixi la innocència i la culpa tal com ell mateix n'ha fet la discriminació.

Pecad original segueix amb exactitud el paradigma: la invitació i refús a ingressar en el partit integrista de Nocedal li serveix per a fer una apologia de la posició independent del sacerdot en què ell s'ha volgut mantenir, per a invectivar els qui prenen partit i per a preguntar-se eufemísticament si el refús de l'integrisme no fou la causa primera de tot el seu conflicte. Que la primera part narri un episodi desconegut del públic, a diferència de *Llores espinosos*, i comprometedor per a personatges públics, a diferència de *La calúmnia*, no afegeix res de nou al paradigma, sinó només un plus de pugnacitat a la part conclusiva.

Verdaguer, que coneixia a fons la literatura didàctica popular, de la paremiològica a la rondallística i dels sermonaris a les col·leccions de faules i «eximplis», estava familiaritzat amb l'estructura binària que sosté els seus millors articles d'*En defensa pròpia*, entre els quals es compta *Pecad original*. Quan s'exalça la seva prosa i en particular la naturalitat i l'eficàcia de la seva prosa periodística, probablement es procedeix per impressions de superfície, que no traspassen el vocabulari, la sintaxi de la frase o l'estil, ric de figures retòriques de tota mena. Però el que més contribueix a fer natural i convincent la seva prosa és el canemàs estructural dotat dels elements justos per a obtenir la *persuasió* dels lectors. Verdaguer fa ús dels recursos de la sil·logística escolàstica, però allà on excel·leix en l'art de l'eloqüència és en l'aplicació de recursos procedents de l'oratoría adreçada al poble. Haver construït aquests articles bimembres sobre una estructura pròpia de la cultura didàctica popular constitueix una troballa. I és a partir de l'estudi de troballes com aquesta que es pot assignar a Verdaguer un lloc destacat en el periodisme català²⁵.

Així, *Pecad original* adquireix importància més enllà del simple fet que sigui un text inèdit de Verdaguer i que completi amb un episodi fins ara desconegut la seva biografia i la microhistòria de l'integrisme catòlic a Catalunya.

II

El format premsa en l'obra de Verdaguer

El fet que *Pecad original*, Verdaguer no el publicués perquè la raó vindicativa dels seus escrits *En defensa pròpia* es desactivà, a més de posar de manifest el caràcter aleatori d'aquelles proses periodístiques, convida a preguntar-se no sols en quin gènere s'han d'enquadrar, sinó quina relació els cal assignar amb el format premsa i quina funció acomplí aquest format en la seva carrera d'escriptor.

Verdaguer, en començar la seva carrera d'escriptor a la primera meitat del decenni 1860-1870, disposava en principi dels tres formats de què dispo-

saven els escriptors del segle XIX: el llibre, la premsa periòdica, els opúscles o «fulles voleiantes»²⁶, en expressió del mateix Verdaguer. Durant la seva carrera professional Verdaguer se serví de tots tres formats amb una consciència ben diferenciada de les possibilitats de cadascun, però també amb intensitat diversa i, a més a més, amb variats transvasaments de l'un a l'altre format.

Cal distingir entre la producció periodística *stricto sensu* de Verdaguer i l'ús que féu de la premsa periòdica per a publicar-hi una extensa part de la seva producció no pròpiament periodística. És a dir que una cosa són les proses i les poesies escrites intencionadament per al format premsa, i una altra les escrites pensant en el format llibre, però que, extraient-les d'un llibre en formació o a vegades ja acabat, les inseria en un periòdic. En aquest sentit és interessant el cas del recull de brevíssimes poesies *Roser de tot l'any. Dietari de pensaments religiosos*. Aquest dietari l'escriuí pensant primerament en la secció específica de «La Veu de Catalunya», on el publicà setmana rere setmana durant tot el 1893. L'any següent aparegué en volum.

Distingim quatre èpoques en la pràctica publicística de Verdaguer a la premsa periòdica, les quals corresponen aproximadament a les èpoques en què es perioditza la seva carrera d'escriptor.

Pel que fa a la primera, que comprèn els anys anteriors a *L'Atlàntida*, és important d'assenyalar que Verdaguer no publicà cap llibre²⁷. De fet el seu primer llibre fou *L'Atlàntida*, de 1878, quan el poeta tenia trenta-tres anys i havia deixat pel camí uns quants llibres que no arribaren a veure la llum per raons en cada cas diverses. El recull de poesies amatòries que l'edició pòstuma va batejar amb el títol de *Jovenivoles* i el poema narratiu, igualment de tema amatori, *Amors d'en Jordi i na Guideta*, decidí de no publicar-los autocensurant-se, perquè aquella producció era poc congruent amb la seva carrera eclesiàstica. Dos llibres més, *Colom* i *Rècords de la infantesa*, els abandonà abans d'acabar-los. La primera *Atlàntida*, l'enllestí el 1868, però el fracàs dels Jocs Florals el féu desistir de publicar-la. L'any 1878, doncs, fou el primer cop que Verdaguer publicà en format llibre. I encara cal recordar que una pre-edició de *L'Atlàntida* es publicà a la revista de Buenos Aires «L'Aurenta» i una segona al volum anual i miscel·lani dels Jocs Florals de 1877.

En canvi, Verdaguer, durant aquesta època, se serví amb una certa profusió dels opuscles o fulls volants. No sols en els seus començaments, quan pel seu compte edità dècimes jocoses o quan l'Ajuntament de Vic publicà la *Crida de les festes de Sant Miquel*, sinó més tard, editant els parlaments de la Font del Desmai, l'inaugural de 1867, i el que constitueix el poema *Qui com Déu?*, de 1869. A Vinyoles d'Orís, entre 1871 i 1874, intensificà aquesta mena de publicacions, entre les quals destaquen les *Cobles de la divina pastora*, *Noves cançons de Nadal*, *Cobles del Cor de Jesús*, *La Passió de Nostre Senyor Jesucrist*. Els estímuls de l'activitat publicística del primer Verdaguer²⁸ s'han de buscar en les consignes propagandístiques de l'Església catòlica, que Verdaguer va assimilar al Seminari de Vic, la pedagogia del qual s'inspirava en l'obra del pare Claret, considerat l'introduïdor a Catalunya de

les tècniques modernes de propaganda religiosa popular. El professor de Verdager al Seminari, Francesc d'Assís i Aguilar, autor de *Plants de la Llengua Catalana*, admirador de Claret, i un dels fundadors del Círcol Literari, fou promotor de la idea d'introduir el català en la premsa vigatana publicant-hi obres en forma de fulletó i en forma de fulletó aparegueren els seus *Plants*.

La proposta teòrico-pràctica d'Aguilar, aollida pel periòdic de Vic «Eco de la Montaña», fundat el 1861 i dirigit pel cosí del poeta, Joaquim Salarich i Verdager, tingué com a conseqüència que Verdager col·laborés per primer cop a la premsa, que la seva col·laboració fos en forma de fulletó i que no es tractés d'una col·laboració menor sinó de la seva primera sortida amb una obra poètica d'envergadura. En efecte, en vuit sortides de l'«Eco de la Montaña» entre el 3 de setembre i l'1 de novembre de 1865, aparegué el «poema en dos cants» *Dos màrtirs de ma pàtria, o sia Llucià i Marcià*, poema d'una gran transcendència en el primer Verdager, tant pel moment en què el va compondre com per les circumstàncies en què el va publicar a les pàgines del setmanari vigatà al cap de pocs mesos de ser distingit als Jocs Florals de Barcelona i d'haver estat humiliat amb un suspens de Teologia al Seminari.

Aquesta primera aparició del poeta a la premsa no tingué continuïtat. A partir de 1865 Verdager optà per no donar a conèixer la seva producció²⁹, ocupat com estava en la composició del poema atlàntic i sotmès com s'havia sotmès a la disciplina eclesiàstica. De fet no tornaria a fer ús del format premsa fins després de publicar el seu primer llibre, *L'Atlàntida*, i fins que no disposà d'un òrgan propi, «La Veu del Montserrat». L'una cosa i l'altra s'esdevindrien l'any 1878.

Durant la segona època, la que comprèn la plenitud de la carrera de l'escriptor i que va de *L'Atlàntida* al període de reclusió a la Gleba entre 1893 i 1895, l'activitat publicística de Verdager s'intensificà en tots els formats; llibres, opuscles, fulls volants, premsa. Deixant de banda els primers, val a dir que la publicació a la premsa periòdica al llarg d'aquell període Verdager l'amplià a un gran nombre de revistes religioses i/o literàries i a alguns diaris, però la concentrà màximament a «La Veu del Montserrat», el setmanari de Vic, dirigit pel seu amic íntim Jaume Collell i difós per tot el territori català³⁰.

Sigui quin sigui el paper que calgui donar a Verdager en la fundació de «La Veu», el fet és que el setmanari li proporcionà un ús nou del format premsa per a dur a terme la carrera d'escriptor. L'amistat i la relació continuada amb Collell, la posició d'intermediari que ocupava a Barcelona i les relacions que li proporcionava el seu nom com autor de *L'Atlàntida* i més tard de *Canigó*, feien que, baldament no formés part de la redacció en sentit estricte, la seva funció a «la Veu» sobrepasés la de col·laborador exterior. Verdager, al «Setmanari popular de Catalunya», no sols hi trobà les pàgines obertes a la seva disposició, sinó un altaveu de les notícies sobre les seves activitats d'escriptor i un laboratori de pràctiques periodístiques on apren-

gué l'ofici d'editar premsa periòdica i es familiaritzà amb el món de les redaccions que més tard li seria d'una gran utilitat, quan ell mateix fundaria i dirigiria revistes. La presència de Verdaguer a les pàgines de «La Veu del Montserrat» era múltiple: les seves col·laboracions signades de la «secció literària»; les referències a les seves activitats: publicacions, premis, viatges, traduccions, ressenyes de llibres; les col·laboracions d'altres autors i les informacions sobre la vida literària i religiosa que proporcionava a la redacció del setmanari; fins i tot hi era present promovent el setmanari i recaptant subscripcions.

Amb «La Veu del Montserrat» Verdaguer es convertí en periodista-reporter. A les seves pàgines va fer l'aprenentatge de l'ofici d'escriure prosas a partir de les observacions i de les impressions que recollia en *Excursions i viatges* que el portaven a recórrer indrets remots de la geografia nacional o visitar llocs exòtics com la Costa d'Àfrica o ciutats llunyanes com Sant Petersburg. És probable que sense «La Veu» la carrera d'escriptor de Verdaguer no hagués arribat a ser tan completa, sinó que li hagués faltat el gènere del periodisme-reportatge.

A partir, doncs, de «La Veu» Verdaguer comptà amb un òrgan de premsa com si fos propi; en tot cas comptà amb un periòdic d'àmplia difusió al servei de les seves necessitats d'escriptor. Quan l'any 1891 Collell la traslladà a Barcelona convertint-la en «La Veu de Catalunya», llavors Verdaguer disposà igualment del nou setmanari, el qual, tot i que Collell no en deixà la direcció, estava en mans del cosí i protegit del poeta, Narcís Verdaguer i Callís³¹. A més a més el 1889 Collell va fundar «Revista Catalana», mensual que tenia la redacció a Barcelona, es definia com a publicació literària i comptava igualment amb la col·laboració del poeta.

Si el recompte de col·laboracions signades per Verdaguer a «La Veu del Montserrat» sobrepassa les cent-cinquanta, el moment culminant de la seva col·laboració a «La Veu de Catalunya» és l'any 1893, quan hi publicà *Roser de tot l'any. Dietari de pensaments religiosos*. Aquí ja no es tracta de proses periodístiques, sinó de poesies sotmeses a les lleis del format premsa. Es tracta d'un cas singular en la història de les lletres i de la premsa. Escriure una poesia per a cada dia de l'any i publicar-la al ritme d'aparició setmanal del periòdic, significà per al poeta viure la tensió del periodista sotmès a la tirania del temps i ampliar per als lectors del periòdic la imatge de la seva capacitat versàtil d'escriptor amb un nou gènere literari, el pensament breu en vers que segueix el curs de l'any.

En conclusió. El període de plenitud de Verdaguer, que va de 1878 a 1894, es caracteritza per la intensificació de l'ús del format premsa per a satisfer les seves necessitats d'escriptor. Durant aquella quinzena llarga d'anys no solament tingué a la seva lliure disposició les pàgines de les dues «Veus», sinó que hi participà des de l'interior i en féu una plataforma eficaç per a la difusió dels seus escrits i per a la diversificació de la seva creativitat. Verdaguer, que tenia una aguda consciència professional i era un expert en l'edició de llibres i de fulls solts, esdevingué igualment, si no un periodista

com Collell, un coneixedor competent del món de la premsa i de les possibilitats que el mitjà periodístic oferia a un escriptor com ell.

III

En defensa pròpia. Claus d'interpretació

Quan, en fugir de la Gleba pel maig de 1895, emprengué un camí sense retorn que el portaria a un profund canvi de vida, Verdaguer hagué de crear-se unes noves condicions per a continuar la carrera d'escriptor. El que durant el bienni de 1895-97 canvià més la vida del poeta fou la situació econòmico-professional. Per dedicació i per vocació, Verdaguer era un professional de la ploma. No ho era, en canvi, per les prestacions econòmiques, per tal com no vivia de la ploma, sinó dels tres càrrecs que exercia: capellà privat, almoïner i inspector religiós de la companyia naviliera del marquès. Aquests càrrecs anaven lligats a la condició eclesiàstica del poeta i res no tenien a veure amb la seva condició d'escriptor, la qual només subsidiàriament degué influir en la tria de la seva persona per a ocupar-los. No hi hagué, doncs, mecenatge en sentit propi en les relacions entre el poeta i el marquès, sinó relació d'empleat i amo. Que Verdaguer fos un poeta famós i que la seva feina de capellà fos generosament remunerada pels López, són fets secundaris que no converteixen una relació laboral en mecenatge.

L'expulsió de Barcelona el 1893 comportà la destitució dels càrrecs juntament amb la pèrdua de les assignacions econòmiques que els corresponien. En termes d'avui, es produí un acomiadament laboral de Verdaguer per part del seu "empleador". Durant els dos anys següents, els únics ingressos del poeta com a capellà eren els de la missa, dels quals, però, va quedar també desposseït el 1895 en retirar-li les llicències d'exercir de capellà. Eren les conseqüències d'un segon acomiadament. «Amb la santa missa perdí l'únic guany que tenia»³², va escriure. El fet que els antics «empleadors» incomplien les promeses de proporcionar-li mitjans de redimir els deutes contrets en l'època anterior i el fet que ell continuava sentint-se obligat a sostenir la família Duran completen el quadre de penúria de Verdaguer durant el bienni de 1895-97 en què publicà a la premsa *En defensa pròpia*.

No consta que abans d'aquells anys cobrés les col·laboracions a la premsa. Tampoc no sabem gran cosa dels drets d'autor ni dels ingressos que li procurava la venda dels seus llibres en l'època de prosperitat. A partir de 1895, però, la qüestió econòmica esdevingué prioritària en l'orientació de les seves activitats d'escriptor. Les notícies que en tenim permeten d'afirmar que Verdaguer intentà de viure professionalment de la ploma. Els articles de la primera sèrie, atès que els publicà com a «cartes», probablement no els cobrà. El primer, que portava el títol de *Comunicat*, degué anomenar-lo així el director del diari «El Noticiero Universal», a qui Verdaguer l'adreçà en forma de «carta al director», tot i que el diari el col·locà en lloc destacat. El segon,

encapçalat per la rúbrica «un sacerdot calumniat» i numeració romana, anuncia, sense precisar-ne el nombre els escrits següents, que els periòdics continuen considerant «cartes». De «*cartes en defensa pròpia*» qualifica Verdaguier els articles, en reprendre la segona sèrie³³. Això no obstant, es tracta d'unes proses que avui s'han d'assignar al gènere «articles d'autor», tant per la regularitat com per la funció que acomplien. En aquesta mena d'articles el nom de l'autor té pes periodístic propi, independent de la temàtica tractada³⁴. En el cas de Verdaguier, el seu era un nom d'interès indiscutible per als lectors de premsa. Si a més a més els seus escrits s'ocupaven de denunciar la situació escandalosa en què es trobava, el pes del contingut se sumava al del nom i en resultaven uns articles d'autor singulars, únics en la història de les lletres i del periodisme a Catalunya.

És més que probable, doncs, que Verdaguier no contractés amb el periòdic els articles de la primera sèrie. És segur, en canvi, que les dues edicions en forma de llibre i amb traducció castellana, que aparegueren l'una rere l'altra a l'estiu de 1895 sota el títol *Jacinto Verdaguier en defensa pròpia*, varen significar-li uns ingressos. Igualment els cinc llibres nous *Jesús Infant*, *Roser de tot l'any*, *Veus del Bon Pastor*, *Sant Francesc*, *Flors del calvari*, publicats entre 1894 i 1896, les reedicions de llibres anteriors i el gran nombre de fulletons i d'opuscles que féu imprimir. En aquests anys Verdaguier se serví amb més abundor que mai de tots els formats de què disposava l'escriptor del temps: llibres, opuscles i premsa.

Si la sèrie *En defensa pròpia* de 1895 Verdaguier la publicà com unes «cartes» a la premsa, escrites com a fruit de la reacció impulsiva contra la suspensió *a divinis*, la sèrie de 1897 l'escriví i la publicà amb igual passió però amb professionalitat. Es tractava d'uns «articles d'autor», que «La Publicidad» inclouïa i altres periòdics reproduïen no sols per l'interès del contingut sinó pel nom de prestigi que els signava. Verdaguier hi esdevenia un articulista. A diferència de la primera sèrie, on la narració lineal imposava un principi i una fi, els articles de la segona no seguien cap fil narratiu i podien continuar indefinidament tractant la matèria de la polèmica.

Entre les dues sèries Verdaguier va emprendre encara un projecte periodístic propi. El maig de 1896 va aparèixer «L'Atlàntida», «revista quincenal il·lustrada», «baix la revisió literària de mossen Jacinto Verdaguier». Una nota del primer número aclaria que «el producte de la present revista va destinat a aliviar la situació de l'autor de *L'Atlàntida*»³⁵. És difícil establir límits clars entre la professionalitat del «revisor literari» de la revista i la beneficència i potser l'afany de notorietat dels altres promotors de la revista, la qual, d'altra banda, fallí com empresa en l'intent de professionalitzar el poeta i capellà perseguit. El fet és que «L'Atlàntida» formava part del projecte de Verdaguier de professionalitzar-se com escriptor, en aquells anys en què, privat de tot «benefici» i de tot «ofici» eclesiàstic, li quedava només l'ofici d'escriptor com únic mitjà de subsistència.

Així és com l'aspecte professional constitueix una clau d'interpretació dels escrits *En defensa pròpia*. A llur origen hi ha l'afany vindicatiu, però la

motivació econòmico-professional hi té igualment un pes decisiu. El que de Verdager quedava en suspens, en posar-se en dubte la seva integritat moral i mental, era la seva capacitat d'escriptor. Continuar produint i publicant esdevenia per a ell una necessitat doble, per a guanyar-se la vida i per a contradir les sospites d'exhauriment creatiu.

Els estudiosos clàssics del cas Verdager, Monjas, P. Miquel d'Esplugues, Pabón, Miracle, Bonet i Baltà, han preterit el fet que el poeta es va veure empès a refermar el lloc d'escriptor que s'havia guanyat en el món de les lletres, el nacional de llengua catalana i l'internacional, fins allà on havien arribat les traduccions de la seva obra. En realitat, Verdager, escrivint, combatia per a defensar la seva carrera d'escriptor, la present i la futura igual com la passada. Aquest combat es troba a la base del seu comportament durant aquest període. Si mai abans havia estat un capellà que escrivia, ara el seu comportament era el d'un escriptor que defensava el seu status d'escriptor.

La segona sèrie d'*En defensa pròpia*, a la qual pertany l'article inèdit *Pecat original*, posa de manifest el paper determinant de la projecció professional d'escriptor que Verdager va donar a la seva vida, quan es trobà privat de la professió de capellà. Escriure i publicar prosa, en especial, era la font d'ingressos única a què podia recórrer; era la remuneració justa a la feina que sabia fer i l'alternativa a la vida marginal de beneficència en què hauria pogut caure. Escrivint i publicant desmentia, a més a més, les acusacions de bogeria i assegurava el lloc d'escriptor que ja ocupava a la història de les lletres catalanes modernes.

El cas de Verdager no deixa de recordar el d'alguns escriptors romàntics caiguts en la sospita real o infundada de bogeria. El cas de Gerard de Nerval, amb qui el Verdager romàntic comparteix més d'una afinitat profunda, presenta el drama d'un escriptor que hagué de lluitar per no ser boig, sabent que ho era, cosa que psicològicament és d'una raresa insigne. Però la grandesa de Verdager no fou la de no haver estat boig, sinó la d'haver hagut de lluitar per demostrar que no ho era.

«M'havíeu cregut boig i heu consagrat algunes de les vostres frases més gracioses a redactar l'epitafi del meu esperit... Com puc gosar, encara en vida, portar al front aquestes brillants corones?»³⁶ Les paraules de Nerval, adreçades a Alexandre Dumas, no s'aparten gaire de les que Verdager adreçava als seus acusadors a l'article *Un boig ne fa cent*: «Me volíeu fer passar per boig, i els boigs heu sigut vosaltres»³⁷. O les de *Llorers espinosos*: «rara coincidència! los tres mateixos homes que s'havien unit per coronar la víctima, s'havien d'aliar per descoronar-la del llorer i coronar-la d'espines»³⁸.

En conclusió, entre 1895 i 1897 Verdager, empès per la necessitat de continuar la carrera d'escriptor, establí unes noves relacions amb el format premsa i en féu un dels principals mitjans per a subsistir econòmicament i afermar-se literàriament. A partir de 1897, quan li fou retornada la missa i concedit un «benefici» a l'església de Betlem, l'orientació professional d'escriptor no varià gaire i la compaginà amb la professió de capellà.

En cloure la presentació d'un article com *Pecat original*, que estimula a estudiar el posicionament ideològic de Verdaguer davant l'*Integrisme* i la militància política, voldria haver no sols fet conèixer un text inèdit del nostre gran autor, sinó haver apuntat, ni que sigui succintament, aspectes de la seva carrera d'escriptor com ara la professionalitat de les seves pràctiques públiques i la funcionalitat del seu estil periodístic.

Notes

1. Ms. 382 *En defensa pròpia*. La recerca que sobre *En defensa pròpia* prepara Lluïsa Plans donarà compte del manuscrit. Vegeu en el present *Anuari* la seva comunicació *Proposta metodològica per a l'estudi dels articles publicats als periòdics*.

2. *En defensa pròpia*, «Obres Completes de Mossen Jacinto Verdaguer. Edició popular» [A cura de Francesc Matheu], Barcelona, Il·lustració Catalana, vol. XVII, p. 43. Les citacions són amb ortografia regularitzada.

3. Hi hagué, en canvi, autocensura en l'article necrològic dedicat a Marià Aguiló, *En Rovira de Sau*, que vaig publicar a «Faig» (Manresa) n 29 (novembre de 1987), pp. 86-96.

4. La transcripció s'ajusta a la pràctica de reproduir les grafies del manuscrit i completar només les que puguin induir a errors de lectura.

5. El títol no és decidit al manuscrit. *Una concausa* no sembla pas acompanyar *Pecat original*, com si constituís un títol bímembre, sinó que n'és l'alternatiu. *Pecat original* és més congruent amb la conclusió de l'article.

6. Atesa l'expressió «fa uns deu anys», aquest viatge de Verdaguer a València i a Alacant degué tenir lloc a darreries de 1887 o començaments de 1888. En aquelles dates es produí també l'escisió entre carlins i integristes a què fa referència l'article. Cfr. nota 9.

7. La marquesa de Comillas, Maria Gayon i Barrie, filla de Marta Barrie, havia nascut a Alacant el 1865 i s'havia casat als disset anys amb Claudi López i Bru, segon marquès de Comillas. La família materna de la marquesa, els Barrie, d'Alacant, estava emparentada amb els Satústregui i com ells i els López tenia negocis naviliers.

8. El P. [are] que Verdaguer no anomena és sense cap dubte el jesuïta Antoni Goberna, mort el juny de 1897 a Barcelona, pocs mesos abans, doncs, que el poeta escrivís aquest article. Goberna, nascut a Santa Coloma de Queralt el 1828, estudià al Seminari de Vic abans d'ingressar a la Companyia de Jesús. Des de 1874 es distingí com a missioner popular i director del col·legi del Sagrat Cor de Barcelona. L'any 1882, en ocasió de la romeria a l'ermita de Sant Francesc s'hi moria, que Verdaguer ressenyà a «La Veu del Montserrat», Goberna protagonitzà l'incident que impedí que el bisbe de Barcelona, Urquinaona, i el de Vic, Morgades, parlessin als assistents. Goberna, cridant «fora el liberalisme!» incitava els pelegrins a respondre «fora!» Cfr., en el present «Anuari», Isidor Cònsul, *Nedar i guardar la roba: una actitud política de Verdaguer*. Del 1890 al 1896 el jesuïta Goberna intervingué decisivament en l'afer de Verdaguer amb el marquès de Comillas. Cfr. *En defensa pròpia*, op. cit. pp. 18 i 81-85.

9. Ramon Necedal Romea (Madrid 1846-1907), fill i continuador de les idees de Cándido Necedal (La Corunya 1821- Madrid 1885), màxim dirigent del partit carlí

després del destronament d'Isabel II. Ramon Nocedal se separà del carlisme el 1888 per a dirigir el sector integrista. Cfr. Joan BONET i Casimir MARTÍ, *L'integrisme a Catalunya. Les grans polèmiques: 1881-1888*. Barcelona, Editorial Vicens-Vives/ Fundació Caixa de Barcelona, 1990, cap. XVII, pp. 555-599. Ramon Nocedal havia participat a la «Sessió commemorativa de la mort de Balmes i en ocasió del trasllat de les seves restes a la Catedral», celebrada a Vic el 3 de juliol de 1865, amb la poesia *En la tumba de Balmes*. Cfr. Miquel S. SALARICH i TORRENTS, *Història del Círcol literari de Vich*. Vich. Patronato de Estudios Ausonenses, 1962, p. 262.

10. Candi [do] Nocedal. Cfr. nota anterior.

11. Un passatge elogiós de Nocedal es troba a Marcelino MENÉNDEZ y PELAYO, *Historia de los heterodoxos españoles. Consejo Superior de Investigaciones científicas, MCMXLVIII, Vol. VI, pp. 295 i ss.* Verdaguer i Menéndez y Pelayo (Santander 1856-Madrid 1912) es varen conèixer el 1877 i varen mantenir una llarga relació. Cfr. *Epistolari de Jacint Verdaguer*. Volum II (1877-79). Transcripció i notes per J. M. de CASACUBERTA i J. TORRENT i FÀBREGAS. Barcelona, Editorial Barcino, 1967, p. 123.

12. Referència a la Revolució de 1868, l'esclat de la qual a Vic impressionà Verdaguer, llavors estudiant de Teologia. Cfr. Jaume COLLELL, *Del meu fadrinatge*, «Gazeta de Vich», 1920, p. 99 i ss.

13. El jesuïta pare Goberna. Cfr. *supra* nota 8.

14. Verdaguer participà activament en la recaptació de donatius per a la restauració del monestir de Ripoll, iniciada l'any 1886. A València comptà amb la col·laboració de l'escriptor Teodor Llorente (València 1836-1911), traductor i difusor de la seva obra, i amic del poeta, amb qui va establir relació cap a 1878-79. Cfr. *Epistolari ... op. cit.* p. 185 s.

15. *En defensa pròpia, op. cit.*, p. 17 i ss i 81-85; on mossèn Cinto conta com va escriure a la marquesa una carta «fent-li un quadro poètic de l'hermosa missió que ella podria complir donant-se a la vida de la caritat, en quant fos possible amb sa posició», que fou mal interpretada pel jesuïta Goberna.

16. Verdaguer compta «quatre anys i cinc mesos» d'ençà que fou apartat del servei del marquès de Comillas i, en conseqüència, de Barcelona el maig de 1893. Si el còmput es exacte, Verdaguer escrivia el present article l'octubre de 1897, un mes abans que suspengués la publicació d'*En defensa pròpia*, el 21 de novembre.

17. Les últimes clàusules del període, «identificant-se...» «en arribant...» i «com ell...» semblen mal lligades sintàcticament. El fet és que Verdaguer sembla comparar l'escisió del carlisme, protagonitzada per Nocedal, amb una escisió ulterior al si de l'integrisme, capitanejada per Claudi López.

18. *En defensa pròpia, op. cit.*, p. 25.

19. *Ibid.*, p. 44.

20. Gràcies a l'obra de Joan BONET i Casimir MARTÍ, *L'integrisme a Catalunya...*, citada a la nota 9. Vegi's també l'estudi d'Isidor CÒNSUL, *Nedar i guardar la roba ...*, citat a la nota 8.

21. L'obra de Josep JUNYENT i RAFART, *Jaume Collell i Bancells: Les campanyes patriòtico-religioses (1878-1888)*, Vic, Patronat d'Estudis Osonencs, 1990, obre perspectives inèdites per al coneixement de les posicions religioses de Verdaguer a l'època de l'integrisme, per bé que hi són tractades des d'una perspectiva exclusivament «collelliana». Amb una visió més general ha tractat la ideologia de Verdaguer Joaquim MOLAS a *Jacint Verdaguer*, dins *Història de la Literatura Catalana*. Part moderna. Volum VII, Barcelona, Editorial Ariel S.A., 1986.

22. *En defensa pròpia, op. cit.*, pp. 59-63.

23. *Ibid.*, p. 44-48.

24. *Ibid.*, p. 95-99.

25. Vegeu en aquest Anuari la conferència de Josep M. CASASÚS, *El periodisme literari del segle XIX*, on es refereix a investigacions en curs sobre la prosa periodística de Verdaguer des de la perspectiva de les noves metodologies d'estudi de la recepció del text.

26. *Epistolari de Jacint Verdaguer*, volum I (1865-1877). Transcripció i notes per J.M. de Casacuberta. Barcelona, Editorial Barcino. 1959, p. 59.

27. A la conferència *Verdaguer i l'«Esbart de Vic»*, Vic, «Ausa» n 128, en premsa, he inventariat la producció publicada -i la no publicada- per Verdaguer durant els seus inicis a Vic fins a 1870.

28. Cfr. Ricard TORRENTS, *Les opcions estètiques del primer Verdaguer*, dins *Anuari Verdaguer 1990*, Vic, EUMO Editorial/ Ajuntament de Barcelona, 1991, pp. 19-66.

29. L'any 1867 escrivia: «No es veurà lletra meua de molt temps; ni als Jocs Florals n'enviaré, que és dir-ho tot». *Epistolari, op. cit.*, p. 51.

30. Josep JUNYENT, *op. cit.*, suposa que vull prendre a Collell el títol de fundador de «La Veu» i donar-lo a Verdaguer, el qual en realitat no hauria estat altra cosa que «l'amic i el confident del fundador». Igual que en altres passatges forçadament polemitzants de l'obra, Junyent, nota 28 p.16, llegeix el que vol llegir i no pas el que dic a la frase «El 1877, doncs, amb l'esclat de *L'Atlàntida* i amb la fundació de «La Veu» poc després, començaria el període més brillant de Verdaguer lligat estretament amb Collell», extreta del meu treball *Contribució a la gènesi de «Canigó»*, de Verdaguer (*Anuari Verdaguer 1987*, p. 74), on no sé veure ni el més lleu indicatiu d'atribució a Verdaguer del títol de fundador, ni tan sols de cofundador de «La Veu», cosa que ni llavors no em preocupava ni ara no m'interessa. Posats, però, a polemitzar, —per al·lusions— recordaré que és Collell i no pas jo qui implica Verdaguer en la fundació del periòdic segons tots els textos que adueix Junyent i que, en exegesi directa, no diuen sinó que Verdaguer i Collell o, si volcu, Collell i Verdaguer «determinaren publicar» el setmanari. No atribueixo, doncs, a Verdaguer res de més però tampoc res de menys del que li atribueix Collell, a qui sí que Junyent, endut per l'afany de magnificar la figura del canonige, d'una magnitud i d'una influència sobre Verdaguer indiscutides, li atribueix tanta autoritat en obres literàries com *Canigó*, que Verdaguer sembla haver estat el secretari o l'amanuense de Collell, oblidant que si «Verdaguer no és fundador ni cofundador de «La Veu», sinó l'amic i el confident del fundador», igualment Collell no és autor ni coautor de cap obra de Verdaguer sinó l'amic i el confident de l'autor.

31. Vegeu al present *Anuari*, Ramon RUCABADO i VERDAGUER *El pas de «La Veu del Montserrat» a «La Veu de Catalunya» en la correspondència Collell-Verdaguer i Callís*. Un estudi global sobre el setmanari es troba a Matias RAMISA, *Els orígens del Catalanisme conservador i «La Veu del Montserrat» 1878-1900*. Vic, EUMO Editorial, 1985.

32. *En defensa pròpia, op. cit.*, p. 98. No ha estat estudiada la situació canònic-econòmica en què quedà Verdaguer després de la sentència del tribunal eclesiàstic de Vic que li imposà la suspensió *a divinis*. Collell a *Del meu fadrinatge, op. cit.*, a la nota 12, es refereix, a la p. 154, al «patrimoni de còngrua sustentació exigida pels sagrats canons» que li proporcionaren els amos de la masia de Puigseslloses en document notarial, abans d'ordenar-se de capellà.

33. *Ibid.* p. 43.

34. Cfr. Llorenç GOMIS, *Teoria dels gèneres periodístics*. Barcelona «Centre d'investigació de la comunicació». Generalitat de Catalunya, 1989, pp. 164 i ss.

35. Vegeu en el present *Anuari* l'estudi sobre la revista «L'Atlántida», de Ramon PINYOL i TORRENS, *Les revistes literàries dirigides per Verdaguer. Una aproximació*. Remeto a aquest treball per tot el que fa al darrer període de l'activitat publicística de Verdaguer, que va de 1897 a 1902.

36. Gérard de Nerval, *Les filles du feu. Petits châteaux de Bohême*. Paris. Librairie Général française, «Livres de Poche 1226», p. 15.

37. *En defensa pròpia*, *op. cit.*, p. 158.

38. *Ibid.*, p. 46.